

Citation:

C.C. Berg, Levensbericht J. Schacht, in:
Jaarboek, 1969-1970, Amsterdam, pp. 299-302

JOSEPH SCHACHT
(15 maart 1902 — 1 augustus 1969)

Herdenking van

JOSEPH SCHACHT

(15 maart 1902 — 1 augustus 1969)

DOOR

C. C. BERG

Joseph Schacht, die ik als vakgenoot in de ruimere zin van het woord in deze vergadering herdenk, heeft zijn wetenschappelijke vorming genoten in Duitsland, in het eerste kwartaal van deze eeuw; in 1902 geboren in Silezië, is hij eerst student geweest aan de universiteit van Breslau, vervolgens aan die van Leipzig. Zijn voornaamste Duitse mentor is geweest G. Bergstrasser, een figuur uit een tijdperk, waarin specialisering nog niet die afmetingen had aangenomen, welke thans normaal zijn; hij hield zich in woord en geschrift bezig met Hebreeuws, Aramees, Arabisch en Turks, alsmede met de taalwetenschap, litteratuur, geschiedenis en godsdienstkunde, die bij elk dier talen behoren. Toen Schacht zich onder zijn gehoor bevond, deed Bergstrasser hoofdzakelijk aan studie van Arabisch en Islām; zijn laatste boek, waarvan hij de slotredactie niet heeft kunnen voltooien, gaat over „Grundzüge des islāmischen Rechtes”, toen sinds lang, van internationaal standpunt bezien, geen maagdelijk terrein meer, daar alle hoofdzaken en vele bijzaken vermeld stonden in „Handbuch des islāmischen Gesetzes” (1910) van de Nederlander Th. W. Juynboll en in „Vorlesungen über den Islām” (1910) van de Hongaar Ignaz Goldziher. Niettemin was het feit, dat deze materie aan een Duitse universiteit de studenten bijgebracht werd, niet zonder belang, en in elk geval hebben Bergstrasser's colleges de jonge Schacht geïnspireerd; na in 1928 zijn debuut te hebben gemaakt met een verhandeling over wat er te vinden is in de bibliotheken van Konstantinopel en Kairo, heeft hij in 1931 „Der Islām” geschreven en in 1933 „Zu meinem Islām-Lesebuch”; aan Schacht is ook de voltooiing en publikatie van Bergstrasser's nagelaten werk toevertrouwd, een taak, die hij in 1935 tot een goed einde gebracht heeft.

Men wordt op jeugdige leeftijd hoogleraar, wanneer een faculteit geen andere oplossing ziet of wanneer men iets opmerkelijks gepresteerd heeft. Dat met betrekking tot Schacht zich het laatstgenoemde geval heeft voorgedaan, is allerwaarschijnlijkst, want toen hij 30 was, had hij reeds een professoraat in Freiburg im Breisgau achter de rug en de uitnodiging van een tweede universiteit, Königsberg, aanvaard. Dit is één kant van de zaak, pleitend voor de bekwaamheid, die Schacht reeds in zijn jonge jaren toege-

schreven werd; de andere kant is, dat hij reeds vroeg de symptomen getoond heeft van een rusteloosheid, die hem van de ene alma mater naar de andere dreef, want zijn eerste verhuizing is geen uitvloeisel van uitwendige omstandigheden geweest. Van Königsberg is hij naar Kairo gegaan, van Kairo naar Oxford, van Oxford naar Leiden en van Leiden naar New York. In elke latere periode aanvaardde hij bovendien gashoogleraarschappen elders, zoals in Rabat (Marokko) en New York, en herhaaldelijk heeft hij een of ander studieterrain — Turkije, Algiers, Zanzibar — in vakantie maanden bezocht. Pellat zegt van hem in „Arabica, Revue d'études arabes” (17,1 sq.; 1970), dat „des difficultés d'ordre personnel le poussèrent à accepter, en 1954, la chaire d'arabe de l'Université de Leyde”; het eufemisme staat voor „spanning tussen universitaire collega's”, een heilzaam verschijnsel, daar wetenschap niet bloeit, wanneer geleerden te zeer trachten lief voor elkaar te zijn; goddank en begrijpelijkerwijze vliegen hoogleraren elkaar in de haren, want daartoe worden zij impliciet benoemd en betaald. Schacht heeft zijn benoeming te Leiden niet slechts geaccepteerd, maar tevoren ook bevorderd, omdat de temperatuur der difficultés d'ordre personnel elders te hoog was opgelopen. Dat die moeilijkheden zich in Leiden niet zouden voordoen, was a priori uitgesloten, en Schacht is dan ook slechts enkele jaren in Leiden gebleven; men — dat zijn de verderafstaanden — had hem daar als belangrijke aanwinst met vreugde begroet en heeft hem node zien vertrekken. Als inheems lid van de faculteit was ik in 1959 enigszins geschokeerd, maar toen ik Schacht enkele jaren later in zijn department in New York bezocht, bemerkte ik, tot mijn verlichting, dat hij ook daar aan het aftellen was; hij was een ongemakkelijke potentiaat, maar dat doet aan zijn waarde als wetenschapsbeoefenaar geen afbreuk. Om een of andere reden dacht hij voor zijn levensavond aan Monaco, maar begin 1969 lag zijn paradijs toch in Engeland, waar hij genationaliseerd en mevrouw Schacht geboren was; op 1 augustus, enkele weken vóór zijn emeritaat en vertrek uit New York, midden in de verhuisdrukte en zomerhitte, heeft een hartaanval hem geschonken wat hij tijdens zijn leven als de eeuwige rust beleeden had.

Toen Schacht als student en jong hoogleraar zich intensief met Islām-studie ging bezighouden, moet hij vrijwel dagelijks de naam Snouck Hurgronje hebben gelezen, en een van zijn eerste studiereizen heeft hem dan ook naar Leiden gebracht. Anders dan Bergstrasser was Snouck Hurgronje een praktijk-Islāmoloog, voor wie grondige kennis van het Arabisch voorwaarde was voor een essentieel ander doel, studie der door muhammedaanse geleerden geschreven werken over de Islām; het resultaat, tijdens een verblijf in Mekka verdiept, heeft Snouck Hurgronje als adviseur voor muhammedaanse en inheemse zaken van het Nederlands-Indische gouvernement gebruikt, voortdurend geconfronteerd met hetgeen hijzelf zag als een groot verschil tussen de leer van de Islām en het gedrag van zijn Indonesische belijders. Snouck Hurgronje's Nederlandse studenten kregen van

hem behalve onderwijs in het Arabisch en de Islāmologie ook een belangrijke inleiding tot de studie der Indonesische realia. Of dat ook Schacht gegolden heeft, heb ik niet kunnen achterhalen, al heeft hij blijkens een publikatie over Britse koloniale Islām-politiek ook op dat andere terrein belangstelling gehad; van Snouck's kennis van de Arabische Islām-litteratuur heeft Schacht in ieder geval zeer geprofiteerd, en op dat gebied, bepaaldelijk op het gebied van het zogenaamde muslimse recht, is hij Snouck Hurgronje's meest befaamde en gezaghebbende opvolger geworden.

„Zogenaamd” dient toegevoegd te worden, omdat de term „muslims recht” licht misverstand wekt. Indien bij ons hippies uit het Nieuwe Testament en de Christelijke hagiografie normen voor het menselijke gedrag zouden afleiden, waaraan het volk zich, zonder onder poenale sanctie te staan, zou moeten houden, niet slechts in godsdienstige aangelegenheden, maar ook bij het verdelen van een erfenis, in de winkels van Albert Heijn, in de Tweede Kamer en bij het sluiten van internationale verdragen, dan zou men iets krijgen, dat in de wereld van de Islām *fiqh* heet, en heel anders is dan hier te lande onder „het recht” wordt verstaan; overal in de muhammedaanse wereld eert men de *fiqh*, en overal is een groot deel er van géén norm voor het feitelijke gedrag. Dit schept een interessante sociologische situatie, die voor koloniale bestuursambtenaren, aan een ander stelsel van huis uit gewend, een puzzle was; zij wilden, op de term „recht” afgaande, codificeren, en bij ons heeft Snouck Hurgronje telkens weer de ondoelmatigheid daarvan moeten aantonen. Op dit terrein liggen ook de grote verdiensten van Schacht; zijn behoefte aan reizen, die hij overigens met Snouck Hurgronje gemeen had, was dus tevens functioneel, omdat men uit de *fiqh*-boeken niet kan leren, welk sociologisch effect de leer heeft. Schacht zelf heeft zijn werk omschreven als „la détection de la pratique à travers le miroir déformant de la théorie”, maar, anders dan Snouck Hurgronje, heeft hij tevens ruimschoots gelegenheid gehad om de inwerking van „modernisme juridique” op het oude gewoontenpatroon in onafhankelijk geworden muhammedaanse gebieden te bestuderen; Schacht heeft tevens sociologische situaties in een volstrekt nieuw spanningsveld beschreven. Zijn belangrijkste werken op *fiqh*-gebied zijn: „The origins of Muhammadan jurisprudence”, van 1950, „Esquisse d'une histoire du droit musulman”, van 1953, en „An Introduction to Islamic law”, van 1964. Schacht is echter toch een leerling van Bergstrasser gebleven, doordat hij de Arabistiek als geheel nooit verloochend heeft en zijn studenten tot Arabisten in de ruimste zin des woords heeft gevormd; Snouck Hurgronje's voor dienst in Nederlands-Indië bestemde studenten leerden Arabisch, geen Arabistiek; Schacht heeft, in aansluiting aan zijn onmiddellijke voorganger, het onderwijs in het Arabisch te Leiden weer op een bredere basis geplaatst.

Tijdens zijn Leidse professoraat, in 1956, is Schacht gewoon lid van deze Akademie geworden, lid, omdat hij het lidmaatschap ruimschoots verdiende, gewoon, niet slechts omdat hij in Nederland werkte, maar ook omdat hij

reeds lang vóór zijn Leidse benoeming met Nederlands vertrouwd was. Ik herinner mij niet, dat hij hier ooit een spreekbeurt vervuld heeft; vele leden van thans zullen aan hem slechts een vage herinnering hebben. Na 1959 is zijn band met de Nederlandse Akademie formeel vrij hecht gebleven, omdat hij ook in zijn Amerikaanse tijd als „het Nederlandse lid” van het redactiecomité van de Encyclopaedie van de Islām gold; de Encyclopaedie, destijds door de Nederlandse Akademie op touw gezet, geldt internationaal nog steeds als een Nederlandse onderneming. Wat Schacht voor de tweede editie der Encyclopaedie gedaan heeft moge daarom uitdrukkelijk vermeld worden; als redacteur en contribuant heeft hij zijn diepe en omvangrijke kennis van de Arabistiek en de Islām in dat werk ten volle kunnen ontplooiën, met een bewonderenswaardige volharding, met uiterste nauwgezetheid en met opoffering van een groot deel van zijn tijd. Het is dan ook in de eerste plaats de werkgroep van de Encyclopaedie, in redactie en directorium, voor wie Schacht's heengaan een zware slag geweest is, waarvan de gevolgen nog niet overwonnen zijn.

Mijn beeld van Schacht's leven is niet volledig. Bekijkt men de lijst van zijn geschriften, dan ziet men, dat hij na 1945 gepubliceerd heeft in het Arabisch, het Engels, het Frans en het Nederlands; Duitse opstellen zijn er niet meer bij. Wie Schacht na 1945 in het Duits aansprak kreeg van hem geen antwoord; hij deed, alsof hij het niet verstond. Dit wijst op een trauma, dat erger was dan dat van zoveel anderen, die het rijk van Hitler verlaten hebben. Schacht was niet mededeelzaam, en volstrekt gesloten ter zake van zijn persoonlijke geschiedenis. Tussen iemands wetenschappelijke werk en zijn persoonlijkheid, als combinatie van structuur en ervaringen, bestaat er uiteraard zoveel verband, dat te eniger tijd een integratie nodig zal zijn. Geen vakgenoot van Schacht in engere zin, voel ik intussen allerminst behoefte om bij deze gelegenheid in te gaan op wat mij naar Schacht's eigen wens niet aanging. Schacht heeft met emotionele problemen geworsteld en is hard geweest tegenover zichzelf; zo iemand is een tekort aan zachtmoedigheid in de omgang met anderen, gesteld al, dat het een fout zou zijn, gemakkelijk te vergeven. Doordat wij een deel van het Encyclopaedie-werk samen verrichtten, bestond er tussen ons een, bepaald niet sentimentele en af en toe in de knoop rakende, vriendschapsband; die band heeft mij kans gegeven Schacht als man van karakter en geleerde van formaat zeer te leren waarderen, en daarom heb ik gemeend ook zonder volkomen deskundigheid hem hier te mogen herdenken; zijn zijn gaven niet bepaaldelijk Nederland ten goede gekomen, de traditie van deze Akademie is internationalistisch genoeg om dat als bijzaak te laten gelden.